

Jiří Hanuš a kol.: Rusko a Západ: Eseje o (ne)porozumění.

1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, 201 stran, ISBN: 978-80-7325-370-7.

Soubor *Rusko a Západ: Eseje o (ne)porozumění* má za cíl nastínit specifika vztahu Ruska se Západem, a to především z pohledu vzájemného porozumění či neporozumění těchto dvou stran. Každý z deseti textů různých autorů pohlíží na danou problematiku z jiného úhlu, konkrétně z historického, politologického, literárněhistorického či sociologického. Hlavním editorem a jedním z autorů knihy je Jiří Hanuš, historik vyučující na Masarykově univerzitě v Brně. Jak píše editor v úvodu, knihu, která vznikla v rámci doktorského kolokvia na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, motivovaly události ukrajinské krize. Jiří Hanuš v úvodu také načrtává tři základní aspekty, které dle něj právě v této době znovu ožily: jednak obnovení geopolitického způsobu uvažování o rozložení sil a vztahů mezi jednotlivými státy, jednak opětovný příklon k otázce, do jaké sféry spadá Rusko, a nakonec renesance symboliky, stereotypů a jejich sdílení.

První esej „Ztraceno v diplomacii: Vzájemné neporozumění v mezinárodních vztazích Ruska a západní Evropy“ napsali Kateřina a Vít Hlouškovi – historička, která se věnuje především diplomatickým a kulturním vztahům Evropy a dějinám výtvarného umění a literatury, a politolog, který vede Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity. Esej pojednává o vývoji ruské diplomacie v historii a reakci evropských států na ni. Tento vývoj je ilustrován třemi konkrétními momenty historie, a to ruskými snahami o navázání kontaktů s Evropou v 17. století, obdobím vytváření dokumentu Svaté aliance v 19. století a nakonec příkladem iniciační fáze utváření sovětské diplomacie ve 20. století. Autoři vyzdvihují především svéráz této politiky, její určitou zaostalost a evropské nepochopení. Zároveň však varují před nezájmem k ruskému zahraničněpolitickému porušování zavedených evropských pravidel a před jeho podceňováním.

Autorem dalšího textu je Radomír Vlček, vědecký pracovník Historického ústavu Akademie věd České republiky, specializující se převážně na dějiny 19. století. Jeho stať „Krok vpřed, dva kroky vzad: Staletí úsilí Ruska dohnat a předejít Evropu“ poukazuje na zaostalost Ruska za západními evropskými státy, vysvětluje vize modernizace, které se v ruském státě v minulosti objevily, a hledá kulturní rozdíly i shody mezi ruským státem a západní Evropou. Prvním podstatným východiskem textu je fakt, že Rusko má vedle evropských znaků také specifické rysy, které v tamním prostředí těm evropským dominují. Za druhé hlavní východisko lze považovat zjištění, že vedle snah o modernizaci a dosažení západní úrovně je v Rusku stále velmi silná tradicionalistická složka. Tyto dva hlavní znaky pak dle Vlčka vedou k neschopnosti vzájemného porozumění mezi Ruskem a západními státy.

Třetím textem je esej slavisty a historika z Masarykovy univerzity Josefa Šaura, nazvaná „Hanobitelům Ruska: Několik postřehů k otázce, jak básníci obhajují ruskou politiku“. I on se snaží zodpovědět otázku, proč si Západ s Ruskem nerozumí. Šaur na problematiku nahlíží z pohledu básníků obhajujících Rusko a jeho politiky s ohledem na kritiku ze západních zemí. Konkrétně zde zmiňuje především báseň Alexandra Sergejeviče Puškina a píseň současného ruského písničkáře Semjona Slepakova. Dochází k závěru, že kritizovat Rusko nemá příliš velký význam, jelikož reakcí na takovou kritiku bývá ještě výraznější semknutí uvnitř ruské společnosti.

Autorem čtvrtého textu je Jan Holzer z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, specialista na politický systém Ruska, země střední a východní Evropy a teorie demokratizace a nedemokratické režimy. Ve stati „Nejistá demokratizace: Případ ruské opozice“ píše o možnostech demokratizace ruského režimu se zaměřením na ruskou opozici. Na Rusko samo nahlíží jako na typický příklad státu vzdorujícího snahám západních zemí o šíření demokracie. Holzer popisuje zrození ruské politiky, její vývoj za sovětské éry až

po současný Putinův režim, a to v kontextu demokratizačních teorií. Problém pak vidí právě v posuzování jednotlivých režimů v rámci těchto teorií a za překážku možné demokratizace Ruska označuje neschopnost dosažení situace, v níž by většina ruské společnosti požadovala pluralitu.

V eseji „Palacký, Rieger a Rusko, 1848–1898: Identita, zkušenost a geopolitika“ Jiří Štaif, přední znalec politiky a diplomacie 19. století, přibližuje vývoj českého národního hnutí, především v letech 1848–1898. Tento vývoj ilustruje postoji Palackého a Riegra k Rusku, kteří se jako první moderní čeští politici dožadovali hledání zahraničních spojenců a ocitali se před dilematem, zda se vydat západním směrem, či naopak směrem k Rusku jakožto největšímu slovanskému státu. Štaif poukazuje na sklony k přibližování Rusku, avšak zároveň snahu nalézt střední cestu mezi těmito dvěma směry. Ta však v dané době neslavila velký úspěch. Příklon k Rusku ovlivnilo i vnímání ostatních států v českých zemích (například Pruska či posléze německého císařství, jehož politika se v této době jevila jako expanzivní) či tehdy populární austroslavismus.

Denisa Nečasová, která působí v Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a zaměřuje se především na genderovou problematiku, přispěla do knihy esejem „Sovětský svaz – náš vzor: Československo po roce 1948“. Pojednává o způsobech, jakými byl Sovětský svaz zobrazován v československé společnosti po únoru 1948: především jako vzor pro zdejší stát a jeho občany. Tehdejší realitu ilustruje zvyšováním zemědělské produkce, která byla stavěna na sovětském vzoru a kterou zde reprezentují především ženy – dojičky mléka. Nečasová rozebírá i takzvanou metodu Malininové, která měla zvýšit produkci mléka. Autorka pak zkoumá důvody sbližování Československa se Sovětským svazem, které dle ní spočívají především na ideologickém a symbolickém základě. Sovětský svaz byl první zemí, která se odhodlala k cestě k socialismu a komunismu, a dá se tedy říci, že překonala jako první překážky i pro nás a další státy. Za hlavní vyústění textu lze považovat otázku, zda se lidé skutečně zajímali o pravou podstatu ruské reality, či zda vítězil zájem o „projekt socialismus“, jelikož, jak autorka zmiňuje, ideologie v Sovětském svazu měla převahu nad realitou a v tomto ohledu vynikal nad ostatními komunistickými zeměmi.

Politolog a vedoucí Katedry mezinárodních vztahů a evropských studií Masarykovy univerzity Petr Suchý ve svém textu „Sovětský svaz a střední Evropa ve strategickém myšlení George Frosta Kennana“ popisuje Kennanovy myšlenky, které položily základy strategie zadržování komunismu. Dle Suchého jsou Kennanovy ideje v kontextu současných událostí stále významné, a to například kvůli jeho tezi, že by se Ukrajina měla stát neutrálním nárazníkovým pásmem mezi zeměmi Severoatlantické aliance a ruským státem, či kvůli jeho kritice samotného rozšiřování NATO. Kennan také například nevěřil v životaschopnost střeoevropských a východoevropských států ani v charakter jejich obyvatel a poukazoval i na neustálý vliv Sovětského svazu v těchto zemích. Jako řešení problematických vztahů Sovětského svazu a Spojených států a situace v evropských státech navrhoval rozdělení sfér vlivu v Evropě mezi tyto dvě mocnosti. Suchý pak zmiňuje fakt, že Kennanovy myšlenky se v průběhu času značně měnily, avšak jeho teorie o střeoevropských a východoevropských státech zůstávaly stejné.

Esej „Alexandre Koyré a Rusko“ od Petra Horáka, odborníka na filozofii 19. a 20. století působícího na Univerzitě Pradubice, pojednává o francouzském historikovi a filozofovi rusko-židovského původu Alexandru Koyré a o jeho zkoumání vztahu filozofie k národnímu cítění Ruska a pak i samotného vztahu evropských států a Ruska. Koyré se domníval, že na základě stále častějšího a intenzivnějšího kontaktu intelektuálních elit Ruska se státy západní Evropy byla ruská společnost více a více vedena ke zkoumání vlastních kulturních kořenů a jejich hodnot a zároveň si uvědomovala i časové zpoždění ruského vývoje proti tomu západoevropskému. Jak uvědomění určité zaostalosti, tak i rozdílnost podstaty samotných civilizací těchto dvou stran pak ústilo v často kladenou otázku, zda Rusko do Evropy patří, či ne.

Jiří Hanuš v textu „Razumov: Jidáš à la Russe“ popisuje tvorbu spisovatele Josepha Conrada s důrazem na jeho knihu *Srdce temnoty*. Pro téma tohoto souboru esejů je kniha významná především proto, že se zabývá možnostmi porozumění. Celkově Conrad ve své tvorbě poukazuje i na odlišnost Rusů od „Západanů“. Dle Hanuše je pak Conrad směsicí středoevropského a britského úhlu pohledu na ruský stát, a to především proto, že Conrad sám ve svých dílech přiznává, že ruské povaze neporozuměl, ač v Rusku mnoho let žil. Conradovy postavy románů však mají většinou částečně revoluční charakter, doufají ve změny v Rusku, avšak přímo revoluci odmítají a doufají ve vysvobození ze strany jedné silné osobnosti.

Konečně sociolog, filozof a estetik z Masarykovy univerzity v Brně Jaroslav Střítecký se v krátkém eseji „Štěpení říší“ zamýšlí nad tím, jak se částečně proměnil pohled Západu na Rusko, ačkoliv se ruská realita příliš nezměnila. Tento stav se dle Stříteckého zrcadlí právě i v současných událostech na Ukrajině, které byly velkým překvapením pro západní země, jež věřily, že po pádu Sovětského svazu se ruský stát proměnil. Střítecký je však toho názoru, že ač Sovětský svaz zanikl, jeho ideový základ v současnosti stále přežívá. Konkrétně zde zmiňuje například „sovětského člověka“, který dle něj stále existuje, pouze byl překřtěn na Rusa.

Kniha jako celek vyznívá skepticky. Autoři se ve většině případů shodují na tom, že charakter ruských obyvatel, a především pak ruské diplomacie, je velmi specifický a ve vzájemném neporozumění mezi Ruskem a západními státy hraje významnou roli. Tato specifická se projevuje například prezentováním Ruska a jeho zájmů jakožto nadřazených těm západoevropským či neustálou snahou Ruska obcházet diplomatické konvence, což však západní státy často přehlížejí či podceňují. Problematickým faktorem také může být zmíněná zaostalost ruského státu proti Západu, přičemž Rusko samo sebe přesto vnímá jako zásadní mocnost ve světových dějinách, která v nich má až mesianistickou úlohu. Dle autorů pak na tyto vztahy může mít vliv i ruský názor, že Evropa záležitostí v Rusku nemůže nikdy porozumět, a neměla by tedy ani mít právo se do nich vměšovat. Nakonec významnou roli hraje i kritika ruského státu ze strany západoevropských států, která se zde mívá účinkem, a naopak ústí v ještě větší sjednocení uvnitř ruské společnosti.

Toto neporozumění se dle příspěvků knihy zdá nepřekonatelné. Eseje se převážně zabývají právě rozdílností mezi dvěma stranami, příliš se nesnaží nalézt společné znaky, které by mohly pomoci vzájemné neporozumění překonat. Kniha však zajisté vyniká svým mezioborovým přístupem. Každý esej nahlíží na danou problematiku zcela jinak, což přispívá ke komplexnosti výkladu. Kniha *Rusko a Západ: Eseje o (ne)porozumění* tak úspěšně zobrazuje zvláštnosti daného vztahu a je určitě velkým přínosem pro studium rusko-evropských vztahů. Může být vhodným zdrojem informací a myšlenek jak pro akademiky zabývající se Ruskem či jeho vztahem k západním zemím, tak – a to především – pro univerzitní studenty politologie, mezinárodních vztahů, historie, literatury či ruských reálií.

Barbora Vlasatá